

“Ya sosyalizm ya barbarlık” sloganının gizemli kökeni

Kurtar Tanyılmaz

Kısa süre önce yayınlanmış, son yıllarda benzerlerine sıklıkla rastladığımız haberlerden ikisine göz atalım. İlki Birleşmiş Milletler’in geçenlerde yayınladığı raporu özetliyor. 2017 yılında yayınlanan rapora göre 2016 sonu itibarıyla, dünya genelinde yetersiz beslenme nedeniyle kronik açlık çeken insan sayısı 38 milyon artarak, 815 milyona çıkmış. Haber bir yıl içinde bu ölçüde bir artışın 100 yıldan beri ilk defa gerçekleştiğini belirtiyor. İkinci haber ise Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in 18 Mart’ta yapılacak devlet başkanlığı seçimleri öncesi düzenlediği son Federal Meclis konuşmasını konu ediniyor. Buna göre Putin, Rusya’nın yıllar boyunca ABD’ye yaptığı silahsızlanma anlaşmalarından ayrılmama çağrılarının karşılık bulmamasının ardından harekete geçtiğinin altını çizerek, dünyanın her yanını vurabilecek büyük bir nükleer füze hazırlandığını söylüyor. Haberde Putin’in “Rusya’nın balistik füze anlaşmasından çekilmemesi için ABD’ye yaptığı çağrılar, sınırlarına yakın Avrupa ülkelerine füze kalkanı yerleştirilmemesine yönelik çağrılar görmezden gelinmeseydi, Rusya’nın bu silahlara ihtiyacı olmazdı. Hiç kimse, bizimle sorunun kaynağı hakkında konuşmadı. Kimse bizi dinlemedi. Şimdi siz dinleyeceksiniz!” ifadelerine yer veriliyor.

İşte dünya kapitalizminin Üçüncü Büyük Depresyon'dan geçtiği günümüz koşullarında kapitalizmin üretici güçleri geliştirmesine ve aynı zamanda iki dünya savaşına rağmen insanlığı getirdiği nokta bu: Bir yanda açlık, sefalet, öte yanda yıllardır sürmekte olan bölgesel savaşların yanı sıra küresel çapta bir nükleer savaş tehdidi. İnsanlık açısından böylesi zor bir tarihsel dönemden geçerken Rosa Luxemburg'un, "burjuva toplumunun karşı karşıya kaldığı görevlerin bu nesnel çözümsüzlüğü"¹ karşısında söylemiş olduğu "ya sosyalizm ya barbarlık" sloganının 100 yıl sonra bile ne kadar kâhince olduğu açık değil mi?² Peki ama, Rosa Luxemburg'a mal etme konusunda hemen hiç kimsenin tereddüt etmeyeceği bu sloganın Marksist düşünce içindeki kökeni nedir? Bizim bu kısa yazıda amacımız, sol çevrelerde hemen herkesin Rosa'ya atfettiği bu formülün ya da sloganın Marksist düşüncedeki gizem dolu kökenine dair bulguları okuyucuyla paylaşmak.

Sloganın tarihsel arka planı: Reformistlerin kaderciliğine karşı bilinçli müdahale!

Önce kısaca Rosa'nın bu formülü ifade etmesinin tarihsel arkaplanında yatan düşünceyi özetleyelim. Dönemin dünya işçi hareketi içinde önde gelen partilerinden biri olan Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) 1. Dünya Savaşı'na doğru gerek politik gerekse de ideolojik bir dönüşüm yaşamakta, Marx ve Engels'ten beri ana hedef olan proletarya diktatörlüğü hedefini sorgulayan, sosyalizme "demokratik" ve "barışçı" yollardan ulaşmanın kapitalizmin nesnel gelişmeleri nedeniyle mümkün olduğunu öne süren bir politik çizgiye yönelmekteydi. Kuramsal temelleri, bir anlamda, 2. Enternasyonal'in en önde gelen düşünürlerinden olması nedeniyle adı "Marksizmin Papası"na çıkmış olan Karl Kautsky'nin 1892 yılında yayınladığı *Erfurt Programı* ile atılan bu "reformcu" politika yönelişi, daha sonra Eduard Bernstein ile birlikte iyice belirginleşecek ve 1. Dünya Savaşı'na doğru partinin vatanperver bir tutum içinde savaşı desteklemesiyle ayyuka çıkacaktı.

İşte Rosa'nın 1900'lü yılların başından öldürüleceği 1919 yılına kadar, en başta Karl Liebknecht olmak üzere partideki yakın arkadaşlarıyla birlikte, bütün mücadelesi SPD içinde devrimci bir politikayı sürdürmek oldu. Rosa'nın "ya sosyalizm ya barbarlık" formülü, tam da kapitalizmin gelişme olanakları karşısında büyülenmiş Alman işçi aristokrasisi ve küçük burjuva aydın kesimlerinin "kendiliğindenci" tutumları karşısında yeni bir dünya savaşının, eğer işçi sınıfının önderliğinde bilinçli bir müdahale olmazsa, insanlığı bu ikileme bırakacağı öngörüsünün çarpıcı bir ifadesiydi. Başka türlü ifade edersek, Rosa'nın bu formülü ifade etmesinin arkasında yatan mantık şuydu: Kapitalizmin bunalımlarının ve çelişkilerinin üstesinden kolay kolay gelemeyecek olması esasen sosyalizm hedefini nesnel bir imkân haline getirir; yoksa bu hedef soyut bir ahlaki ütopya veya inanç olarak kalmaya mahkûmdur.

1 R. Luxemburg, *Siyasal Yazılar (1917-1918)*, çev. Zafer Üskül, Ankara: V Yayınları, 1989, s. 105.

2 Sungur Savran, dergimizin bu sayısındaki yazısında Rosa Luxemburg'un bu ünlü sloganının ifade ettiği kehanetin anlamını ve önemini günümüzde güçlenen faşizm eğilimlerine referansla tartışıyor.

Üstelik kapitalizmin çökmekte oluşu, aslında proletaryaya olanaklar sağlamaktadır; yeter ki bunun için iktidarı ele geçirmeyi hedefleyen bir mücadele verilsin.

Rosa Luxemburg bu ifadeyi ilkin I. Dünya Savaşı’na karşı çıktığı için hapis yataken, 1915 yılında, Alman Sosyal Demokrasisi’ni eleştiren yazıları kaleme aldığı *Junius Broşürü*’nde kullanmıştır.³

Friedrich Engels bir keresinde şöyle demişti; “Burjuva toplumu bir ikileme karşı karşıyadır: Sosyalizme yönelme ya da barbarlığa dönme”. Avrupa uygarlığının bugünkü aşamasında “barbarlığa dönüş” ne anlama gelmektedir? Bu sözcükleri, onların korkunç anlamını kavramadan düşüncesizce okuyup yinedik. Bu noktada kendimize bakmak, burjuva toplumunda barbarlığa dönüşün ne anlama geldiğini gösterecektir. Bu dünya savaşı barbarlığa dönüş demektir. Emperyalizmin zaferi, daha yeni başlayan dünya savaşları döneminde nihai ve kesin sonuca ulaşmıncaya kadar olan yıkıcı süreç göze alınırsa, çağdaş bir savaş, düzen-siz biçimde ve sonsuza kadar kültürün yıkımına yol açar. Bundan ötürü bugün, **Friedrich Engels’in bir kuşak öncesinde kehanette bulunduğu gibi**, korkunç önermenin önünde duruyoruz: Ya emperyalizmin zaferi ve kültürün tamamının yok olması, antik Roma’da olduğu gibi nüfusun tırpanlanması, ıssızlaştırma, yozlaşma, çok büyük bir mezarlık. Ya da sosyalizmin zaferi, yani sınıf bilinci olan uluslararası proletaryanın emperyalizme ve onun yöntemi olan savaşa karşı mücadelesi. Bu dünya tarihinin, sınıf bilinci olan proletaryanın son kararına göre kaçınılmaz seçiminin dengede duran terazinin “ya o ya bu” ikilemidir.

Rosa daha sonra, 14 Aralık 1918’de, yani öldürülmesinden sadece bir ay önce, *Rote Fahne (Kızıl Bayrak)* dergisinde partideki reformizme karşı mücadele için oluşturmuş olduğu Spartakistler Birliği’nin programında yer alan “Spartakistler Birliği Ne İstiyor?” başlıklı yazısında da şöyle diyordu⁴:

Dünya Savaşı toplumu karar verme durumunda bıraktı: Ya kapitalizm ile yeni savaşlar çıkacak ve kargaşa ve anarşi içinde dünyanın sonu gelecek ya da kapitalist sömürü ortadan kaldırılacaktı. (...) Şu an insanlığın tek kurtuluşu sosyalizmdir. *Komünist Manifesto*’nun şu sözleri, kapitalist toplumun yıkılan surlarının üzerinde ateşli bir meneteke (eli kulağında olan yazgının İbranice bir işareti) gibi ışı: Ya sosyalizm ya barbarlık.

Bu alıntılardan da görülebileceği üzere Rosa bu formülü çeşitli yerlerde kullanırken bir yerde Engels’e başka bir yerde *Komünist Manifesto*’ya atıfta bulunuyor! Buradaki atıfların farklılaşması Rosa’nın yanılmış olabileceğine işaret ediyor ve “ya sosyalizm ya barbarlık” formülünün Marksist düşüncedeki yerinin kökeni hakkında

3 P. Hudis/K.B. Anderson (haz.): *Rosa Luxemburg Kitabı – Seçme Yazılar*, çev. Tunç Tayanç, İstanbul: Dipnot Yayınları, 2013, s. 477-478 (vurgular bize ait).

4 a.g.e., s. 518-519.

bir muamma yaratıyor. Ian Angus adlı bir Marksist yazarın 2014 yılında yayınladığı bir makale⁵ ise bu meseleye en gerçekçi ve tatminkâr açıklamayı getirmiş olması bakımından önem taşıyor.

Sloganın kökenine dair farklı yorumlar

Ian Angus bu slogana dair gizemi çözerken öncelikle mevcut üç farklı yorumu ele alıyor. İlkinde Angus, Peter Hudis ve Kevin B. Anderson'ın, hazırladıkları *Seçme Yazılar* kitabında Rosa'nın yukarıda alıntıladığımız cümlelerine dipnot olarak yazdıklarını soruyor. Hudis ve Anderson şöyle yazmışlar: "Rosa Luxemburg'un aklında olan belki de *Komünist Manifesto*'da Marx ile Engels'in 'ya toplumun tümüyle devrimci bir dönüşüme uğramasıyla ya da çatışan sınıfların ortak yıkımıyla sonuçlanan' sınıf mücadelelerinden söz ettikleri parçaydı".⁶ Angus bu tespite itiraz ediyor. Luxemburg'un ezberden bile olsa yanlış alıntı yaptığını düşünmenin güç olduğunu, Marx ve Engels'in ortaklaşa yazdıkları metni sadece Engels'e atfetmenin pek mümkün olmadığını ve son olarak da İngilizce çevirinin özgün Almanca metninde, "bir kuşak öncesinde" ifadesinin yanında yer alan "40 sene evvel" (*vor vierzig Jahren*) ifadesini ihmal ettiklerini belirtiyor. Angus'a göre 1915'te yazan ve "bir nesil, yaklaşık 40 yıl öncesi"nden bahseden birinin *Komünist Manifesto*'nun yazıldığı 1848 yılını kastediyor olması mümkün değil. Angus bir ikinci açıklama tarzı olarak bu formülü, "40 sene öncesi" (yaklaşık olarak 1870'ler) ifadesinden hareketle Engels'in *Anti-Dühring* kitabıyla ilişkilendiren Norman Geras'ın görüşlerini ele alıyor. Geras'ın *Anti-Dühring*'te bulunduğu bir pasajın medeniyetle (Müslümanlar) barbarlar (Hristiyanlar) arasında yaşanan felaketlere yol açan çatışmayı ele aldığını ve kapitalizm ve sosyalizm hakkında bir şey söylemediği gibi, Engels'in de Luxemburg'un ona atfettiği genel sonuca ilişkin tek laf etmediğini belirtiyor. Üçüncü ve son yorum ise Michael Löwy'e ait. Löwy, Luxemburg'un *Anti-Dühring*'teki şu pasaja atıfta bulunmuş olabileceğini söylüyor:

... gerek modern kapitalist üretim tarzının yarattığı üretici güçler ve gerekse bu güçler tarafından oluşturulan mal dağıtım sistemi, bizzat bu üretim tarzıyla yakıncı biçimde çeliştiği için ve aslında çeliştiği ölçüdedir ki, **eğer modern toplumun tamamı yok olmayacaksa**, üretim tarzında ve dağıtımında bir devrimin, bütün

5 Ian Angus'un makalesinin orijinalini okumak isteyenler şu adreslere başvurabilirler: <https://johnriddell.wordpress.com/2014/10/21/the-origin-of-rosa-luxemburgs-slogan-socialism-or-barbarism/>, <http://climateandcapitalism.com/2014/10/22/origin-rosa-luxemburgs-slogan-socialism-barbarism/>. Bu makale aynı zamanda iki farklı yerde Türkçe'ye de çevrilmiştir: <https://istiraki.blogspot.com.tr/2014/10/rosa-luxemburgun-ya-sosyalizm-ya.html> ve <http://www.altust.org/2015/06/ya-sosyalizm-ya-barbarlik-ifadesinin-kokeni-ian-angus/>.

6 Age., s. 477. Karl Marx-Friedrich Engels, *Komünist Manifesto-ve hakkında yazılar*, çev. Nail Satlıgan, Tektaş Ağaoğlu, Olcay Göçmen, Şükrü Alpagut, İstanbul: Yordam Kitap, 3. Baskı, 2008, s. 22 (vurgu bize ait).

sınıf ayrılıklarını sona erdirecek bir devrimin gerçekleşmesi gerekir.⁷

Löwy'nin bu pasajdan hareketle vardığı sonuç şu: Rosa Luxemburg'un metni ile Engels'inki hem kullanılan kelimeler hem de anlam bakımından oldukça farklıdır. Bu bakımdan Luxemburg'un sloganının kaynağına dair araştırma başarısız olmaya mahkûmdur, çünkü bu sloganı icat eden esasında Rosa Luxemburg'un kendisidir.⁸ Eğer Engels'e atıfta bulunmuşsa, belki de bunun nedeni, onun gerçekten heterodoks olan bu teze daha fazla meşruiyet kazandırmak istemesi olabilir. Angus bu çıkarımın “makul olmakla birlikte yanlış” olduğu kanısında. Zira ona göre, Luxemburg'un 1915 tarihli bu ifadenin mucidi olduğu iddiası, onun yukardaki alıntıda görülebileceği gibi, “Bu sözcükleri, onların korkunç anlamını kavramadan düşüncesizce okuyup yineledik” demesi ile çelişiyor. Belli ki Rosa bu sözcükleri başka bir yerde belki de defalarca okumuş.

Gizem çözülüyor: Sorun yanlış alıntıda değil, yanlış atıfta!

Üç farklı açıklamanın da bu sloganın Marksist düşüncedeki kökleri üzerine yeterli olmadığını ortaya koyduktan sonra Ian Angus muammayı çözen kendi önemli katkısını şöyle açıklıyor: “Luxemburg'un ifadesinin Engels'in çalışmalarında araştırılması başarısız kalmaya mahkûm, çünkü o sözü sarf eden Engels değil. Sorun yanlış alıntı değil, yanlış atıf sorunu. İfadenin yazarı Engels değil, Marx ve Engels sonrası Marksist teori alanında otorite olarak görülen Karl Kautsky”. Angus, SPD'nin bir anlamda “refomizm”e yönelik politikasının temellerinin atıldığı *Erfurt Programı*'nı 1891'de Kautsky ve Bernstein'ın birlikte hazırladıklarını, ancak oldukça tartışmalı bu taslak programı 1892 yılında Kautsky'nin bir kitap olarak yeniden yazdığını (*Erfurt Programı-Esaslara İlişkin Tartışma*) belirtiyor. İşte Luxemburg'un okuduğuna dair pek şüphe olmayan bu kitabın 4. Bölümü (Geleceğin Devleti-Der Zukunftsstaat) içinde 6. Kısım'da (Geleceğin Devletin İnşası-Der Aufbau des Zukunftsstaats) yer alan şu cümlelere dikkatimizi çekiyor:

Eğer sosyalist cumhuriyet imkânsızsa, o vakit insanlık tüm ekonomik gelişmeyle bağını koparacaktır. Böylesi bir durumda modern toplum, tıpkı iki bin yıl önce Roma İmparatorluğu'nda görüldüğü gibi, parçalanacak ve barbarlığa geri dönecektir. Kapitalist medeniyetin böyle devam etmesi mümkün değildir; biz ya sosyalizme doğru ileri bir adım atacağız ya da gerisin geri barbarlığa geçeceğiz.

Angus'a göre bu pasajla *Junius Broşürü*'nde alıntılanan pasaj arasındaki benzerlik çok açık.⁹

7 M. Löwy, *Dünyayı Değiştirmek üzerine-Karl Marx'tan Walter Benjamin'e Siyaset Felsefesi Denemeleri*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 132; Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları, 2. baskı, 1977, s. 264.

8 M. Löwy, age., s. 133.

9 I. Angus, agm.

Kautsky (1892): “Biz ya sosyalizme doğru ileri bir adım atacağız ya da gerisin geri barbarlığa geçeceğiz” (*es heißt entweder vorwärts zum Sozialismus oder rückwärts in die Barbarei*).

Luxemburg (1915): “(Burjuva toplumu) ya sosyalizme geçecek ya da barbarlığa ricat edecek” (*entweder Übergang zum Sozialismus oder Rückfall in die Barbarei*).

Angus’a göre Luxemburg’un cümleyi Kautsky’den aldığı bir diğer kanıt da her ikisinin de Roma İmparatorluğu’na atıfta bulunması. Geriye bir tek şu soru kalıyor: O halde Rosa, “ya sosyalizm ya barbarlık” ifadesini neden Kautsky’e değil de Engels’e atfediyor? Bunun nedeni Angus’a göre Rosa’nın muhtemelen 1915’te hapisanede ayrıntılı bir kaynak taraması yapma olanağı bulunmadığından, ezberden alıntı yapması ve yanlış bir tahminde bulunarak alıntının *Anti-Dühring*’de bulunabileceğini varsayması; bu nedenle “kırk yıl önce” ifadesini kullanmış olduğu. Angus sloganın kaynağının bulunmasını güçleştiren bir ek faktörden daha bahsediyor. Yaşamının önemli bir kesitinde devrimci Marksist yaklaşımı ve politikayı benimsemiş, Lenin tarafından da övgüyle izlenen, bir zamanlar “Marksizmin papası” olarak nitelendirilen Kautsky’nin reformist ve anti-Bolşevik bir politikaya yönelmesi karşısında Lenin tarafından “dönek” olarak nitelendirilmesinin sonucu olarak sol çevrelerde eserlerinin gözden düşmüş olması ve pek fazla okunmaması. Biz Kautsky’nin politik yaşamının bir aşamasında anti-Leninist bir yaklaşımı benimsemiş olmasının, onun bir dönem Marksizme ve uluslararası işçi hareketine devrimci katkılarda bulunmuş olduğu gerçeğini ve bu slogana temel oluşturan içgörüsündeki gerçekliği yadsımamızı gerektirmediğini belirtelim.

Son olarak aslında bu sonucun ironik ve diyalektik bir anlamı olduğunu da belirtmek gerekir. İroni şurada: Rosa’nın Kautsky’i eleştirdiği programda (*Spartaküs Ligi Ne İstiyor?*)¹⁰ başvurduğu sloganın tam da Kautsky’nin “reformist” olmaya başladığı dönemde yazdığı *Erfurt Programı*’ndan alınmış olması. Diyalektik olan ise şudur: Rosa, reformizme meyleden, “gericileşmekte” olan Kautsky’den formülü almış, ama ondan hem yöntemsel hem de politik bakımdan koparak, aynı formülü devrimci bir politika-da “içererek aşmıştır”. Son sözü bu formülün muamma dolu köklerini aydınlatan Ian Angus’a verelim: “Kelimeler Kautsky’den gelmiş olabilir, ama onlara kanatlarını veren Rosa Luxemburg oldu”.

10 Rosa söz konusu programa dair şöyle diyor: “Bu program, Erfurt Programı’nda belirlenen durumlarla bilinçli bir zıtlık içinde, siyasal ve ekonomik mücadelenin acil ‘asgari talepleri’ ile sosyalizmin son amacı, azami program arasındaki ayrıma karşı bilinçli bir zıtlık içinde.” (R. Luxemburg, age., s. 116; okuyucuya aşinalık bakımından “en az” yerine asgari, “en çok ” yerine azami kelimelerine yer vererek çeviride ufak bir değişiklik yaptık).